

ком, конструюванням, кристалізацією нових форм індивідуальної та колективної ідентичності.

1. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. В. Морозова. – К.: Критика, 2001. 2. *Бодріяр Ж.* Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Основи, 2004. – 230 с. 3. *Власова Т. І.* Гендерні стереотипи у контексті теорії мультикультуралізму // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Мелітополь, 2008. – С. 12–16. 4. *Галецький В.* Критическая апология мультикультурализ-

ма // Дружба народов. – 2006. – № 6. 5. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; Пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с. 6. *Грабовський С.* Генії проти ідіотів: Алгоритми української історії. – К.: Стило, 2008. – 352 с. 7. *Козловець М. А.* Сучасна культурна глобалізація й національна ідентичність / Вісник Черкаського університету. Випуск 109. Серія філософія. – Черкаси, 2007. – С. 9–14. 8. *Смелзер Н.* Проблеми соціології. Георг-Зімельівські лекції. – Львів, 2001. 9. Соціальні ідентичності та практики / Під. ред. А. Ручки. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. 10. *Турен А.* Возвращение человека действующего. – М., 1998. 11. *Хардт М., Негри А.* Империя. – М.: Праксис, 2004.

Ігор Лєсєв

Громадські організації та деякі аспекти державотворення в сучасній Україні: проблеми, прогнози, перспективи

Досліджується роль громадських організацій у процесі становлення української державності та розвитку громадянського суспільства в Україні.

The role of civil organizations in the process of Ukrainian statehood becoming and development of civil society in the Ukrainian is investigated.

Розпад Радянського Союзу як єдиного і монолітного об'єднання, яке базувалося на тотальній централізації всієї вертикалі влади, стався не відразу в 1991 році, а, навпроти, мав до цього певну поступальну тенденцію, яка до 1991 року набула всіх ознак безповоротного процесу. Основною причиною розпаду СРСР був процес демократизації суспільства, який привів до розхитування єдиного тоталітарного центру управління країною, а це, у свою чергу, послужило поштовхом до виникнення громадських організацій найрізноманітнішого ґатунку – економічних, етнічних, культурних і т. д. По суті, громадянське суспільство, яке зародилося в кінці 80-х років минулого століття в СРСР, поставило під сумнів політонім «радянська людина» (який повсюдно насаджувався останні 70 років), а разом з цим сумнівом виникло і питання про доцільність існування Радянського Союзу як наднаціонального об'єднання.

Таким чином, ми можемо говорити, що Україна добилася в 1991 році незалежності, в тому числі і завдяки формуванню громадянського суспільства, чи не найяскравішим прикладом прояву якого в Україні було створення всеукраїнського неформального об'єднання «Народний Рух України за перебудову», заснованого у 1989 році. Двадцятиріччя НРУ сьогодні широко відзначається в країні і цілком справедливо. Ось як оцінювалась ця подія її очевидцем і учасником Т. Гунчаком: «...створення Народного Руху України за перебудову, без сумніву, зворотний пункт в історії України...» [4, 9].

Але національна самоідентифікація в масовій свідомості громадян України стала вироблятися значно пізніше, і коли б не демократизація СРСР, а також розвиток громадянської складової в республіці, українська історія незалежності цілком імовірно могла піти зовсім іншим шляхом (наприклад, за югославським сценарієм). Так Т. Воропаєва зазначає: «Становлення націй є закономірною історичною тенденцією для розвитку європейської цивілізації, але спільноти національного типу виникають лише в ранньомодерну добу. Якщо ранньомодерні нації можуть бути тільки етнічними, то модерні нації бувають і етнічними, і політичними...» [2, 98]. З іншого боку, як стверджує І. Грабовська, «за роки незалежності було остаточно поруйновано міфи про повернення до ССРСР, «єдино-неділимой Великої Родіни», міф про можливість відтворення комунізму на теренах України, «єдиної» нації, слов'янської єдності тощо» [3, 62]. Усе це говорить про те, що роль гро-

мадянського суспільства в розвитку української незалежності і побудові державності складно переоцінити і, фактично, громадські об'єднання є наріжним каменем всієї державності України, невід'ємною складовою громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це вільне, правове, демократичне суспільство, всі головні інтереси якого орієнтовані на конкретну людину. Таке суспільство створює атмосферу пошани до правових традицій і законів, загальних гуманістичних ідеалів. Воно забезпечує свободу творчої і підприємницької діяльності, що дає можливість досягти благополуччя та реалізувати права людини і громадянина, виробляючи необхідні механізми зближення громадян і контролю за діяльністю держави [9, 19].

Державний апарат в демократичній країні контролює лише політичну складову діяльності держави. Реальна ж життєдіяльність громадян відбувається поза політичною сферою (вірніше, політика систематично входить в життя кожного окремо взятого громадянина, але це «входження» є лише дотичним і завжди тимчасовим) і проходить вона в межах громадських об'єднань і асоціацій. Ми вже відзначили, що незалежність України стала можливою завдяки початку демократизації тоталітарної країни, а також виникненню громадських об'єднань. І все ж у випадку України мусимо визнати ще і сьогодні реально існуючу недодформованість громадянського суспільства, що значною мірою заважає не лише національно-консолідаційним процесам в державі, але і ефективності протікання навіть тих суспільних реформ, реалізація яких вже розпочалась.

Незалежність окремо взятої країни, в нашому випадку України, може знаходити всебічну підтримку в різних громадських об'єднаннях до тих пір, доки здобута незалежність функціонує в рамках демократичної платформи. Іншими словами, будь-які недемократичні прагнення політичної системи держави в своєму природному прояві обмежують функціонування громадських об'єднань, а це, у свою чергу, призводить до відповідної реакції – громадські об'єднання будуть вимушені діяти проти державної системи. При цьому слід зазначити, що громадські об'єднання часто локалізовані як у сфері своєї діяльності, так і в географічному ареалі існування. Наприклад, Союз кінематографістів України діє виключно в рамках кінодіяльності, а Громадський актив Криму хоч і включає в сферу своєї діяльності різні соціальні напрями, обмежує свою

роботу виключно Кримським півостровом. Це говорить про те, що громадські об'єднання діють, насамперед, у сфері своїх прямих інтересів. А це означає, що при спробах відходу від демократизації всього суспільства з боку правлячої політичної еліти, представники громадянського суспільства, захищаючи свої інтереси, можуть в деяких випадках відходити від інтересів життєдіяльності держави, а в деяких випадках і прямо протистояти цим інтересам. Особливо яскраво це виявляється в громадських утвореннях етнічного типу, де етнічна або мовна самоідентифікація може перевищувати громадянсько-політичну самоідентифікацію. Іншими словами, тут діє наступний постулат: «якщо я не можу вчитися, працювати і отримувати послуги рідною мовою, навіщо мені потрібна така незалежність?» На даному прикладі чітко видно, що громадська асоціація (наприклад, «Російський блок», «Російська община України», «Російський рух в Україні») може ставити інтереси організації вище державних, і таким чином, діяльність громадської організації взагалі може, якщо не загрожувати незалежності, то, принаймні, створювати їй значні труднощі. Дослідник Б. Андерсон стверджує, що політична нація формується у тому числі і шляхом «уявленої спільноти» та «образу співпричетності» [1]. Проте, якщо локальні спільноти цілеспрямовано перешкоджають створенню єдиного національного простору, вони починають виконувати виключно деструктивну роль.

Із зазначеного вище випливає висновок, що у разі оцінки діяльності громадських об'єднань потрібно керуватися певними чіткими критеріями. Головним серед них, безумовно, варто визнати здатність громадської організації працювати на консолідацію суспільства і у відповідності до цього принципу вести конструктивну конкретну роботу. В іншому випадку мова йтиме про деструктивність громадської самодіяльності щодо держави та нації.

На сьогодні в Україні нараховується приблизно 1200 громадських організацій національних та етнічних меншин. Загалом же 1600 громадських організацій позиціонують себе як такі, що представляють інтереси етно-національних меншин. Як бачимо, навіть беручи кількісний показник, можна стверджувати, що подібні утворення мають значний вплив на формування етнополітичної ситуації в країні [6].

Проте за певних умов антидержавні прагнення можуть проявляти не лише громадські об'єднання, які засновані на етнічному ґрунті. Наприклад, економічні асоціації громадян (Союз промисловців і підприємців України, різні цільові профспілки і так далі) при незадовільній політиці центру також можуть, захищаючи свої інтереси, вступати в системний конфлікт з державними інтересами і навіть загрожувати їм. Показовим прикладом тут можуть служити події в Северодонецьку в листопаді 2004 року, коли регіональна економічна еліта, боячись втратити все, зробила нерішучу спробу розколу України шляхом створення Південно-Східної Республіки. «Северодонецьк – 2004» є показовим прикладом саме тому, що протистояння між центром і регіонами розвивалося хоч і через призму політичних подій, але ґрунтувалося не на етнічній, а на економічній складовій.

Але не лише громадські об'єднання і асоціації можуть набувати антидержавного характеру. Громадянське суспільство через свій демократичний характер існування може навпроти, контролювати діяльність політичної еліти центру, а та, у свою чергу, приймати державні або антидержавні рішення. Характерним прикладом цього можуть служити події осені 2000 року. Вбивство загалом не найви-

домішого ще тоді українського журналіста Георгія Гон-ґадзе сколихнуло всю українську спільноту. Підозра в замовленні на вбивство журналіста лягло на вище керівництво країни (насамперед, на тодішнього Президента України), по всій країні спалахнули акції протесту «Україна без Кучми» [8]. При цьому важливо відзначити, що географічний принцип розколу країни, який так мусувався в 2004 році, в 2001 році був повністю відсутній. Акції проходили і у Львові, і у Харкові, і у Вінниці, і у Дніпропетровську, і в Одесі, і у Києві. При цьому в самих акціях брали участь як українські організації (УНСО, НРУ і так далі), так і їхні ідеологічні противники (СПУ і КПУ). В результаті активності громадян усередині країни міжнародний імідж Леоніда Кучми був значно зіпсований, країни Заходу практично одностайно оголосили бойкот вищому керівництву країни, і Україна вимушена була кардинально змінити свій політичний вектор співпраці, пішовши на максимальне зближення зі східним сусідом. На даному прикладі ми бачимо, що конфлікт між громадськими асоціаціями і, власне, самою державою (а саме, політичною елітою, яка і втілює в собі державні механізми) може бути багатовекторним, а тому антидержавний характер дій при захисті своїх інтересів можуть приймати всі діючі сторони.

Всі вище перелічені проблеми між громадянським суспільством і державою говорять про те, що в Україні до цього часу ще не лише слабо розмежована сфера контролю між двома цими елементами суспільної системи, але і самі функціональні складові вимагають вдосконалення. У західному суспільстві ці сфери впливу мають чіткі кордони, які приблизно можна визначити так, – все, що не стосується сфери політичного, відноситься до громадянського суспільства. Проте історія сучасної державності показує нам дещо інші, не зовсім демократичні тенденції, а саме, сфера політичного (тобто, власне, державного) в Україні максимально переплетена з економічною сферою (сферою діяльності громадянського суспільства). Таким чином, держава систематично втручається в сферу інтересів громадських асоціацій, чим і продукує конфлікт. Окрім цього, держава систематично впливає на культурну сферу діяльності громадян, звідси ми і маємо латентне протистояння громадських асоціацій і держави. Державна влада, без сумніву, може культивувати і спрямовувати культурний розвиток всієї нації, але первинна культурна база все ж таки знаходиться під впливом громад. Як зазначав Т. С. Еліот, через занепад верхів відбувається і занепад тих соціальних груп, якими ці верхи керують. «Культуру можна взагалі визначити просто: як усе те, що робить життя вартісним. І це якраз те, що дає підстави іншим народам, іншим поколінням, споглядаючи рештки цивілізацій, стверджувати, що цим культурам варто було існувати» [5, 63].

Проте, абсолютно помилковою буде думка, що держава не повинна втручатися в діяльність громадських об'єднань, а останні повинні піти у «вільне плавання», тобто перейти на рейки самоорганізації і самофункціонування. Моніторинг діяльності громадських об'єднань життєво необхідний будь-якій державі, у тому числі і такій молодій і політично нестійкій, як Україна. Потрібно розуміти, що громадські об'єднання хоч і є продуктом демократичного суспільства і вільно можуть існувати лише в демократичній державі, проте, окремо взята громадська асоціація може продукувати зовсім не демократичні постулати та дії (у тому числі проводити акції, спрямовані проти функціонування даної держави). Тому моніторинг діяльності гро-

мадських об'єднань спрямований навіть не стільки на захист державної функціональності, скільки на захист інтересів інших громадських об'єднань і рядових громадян.

Іншим важливим аспектом в діяльності громадських об'єднань є їх слабка інформаційна і матеріальна захищеність, а це, у свою чергу, породжує суб'єктивність в ухваленні тих або інших рішень. Наприклад, велике соціологічне дослідження в змозі провести в основному відповідний державний інститут, а громадські об'єднання (наприклад, Комітет виборців України) може лише користуватися даними цього дослідження. Іншими словами, у громадських об'єднань вельми обмежені джерела здобуття незалежної об'єктивної інформації, і рідко яка громадська асоціація в змозі провести подібне дослідження самостійно. Таким чином, користуючись в основному відкритими джерелами інформації (найчастіше ЗМІ), громадські об'єднання самі підпадають під державне або інше маніпулювання (тобто, під вплив власників джерел інформації). І це ще одна важлива проблема функціонування громадських об'єднань, яка не дозволяє їм витіснити зі своїх «природних сфер» вплив держави.

Не менш важливого значення, коли мова заходить про вплив громадянського суспільства, зокрема, і через функціонування громадських організацій, на процеси державотворення в сучасному світі, набуває і глобалізаційний фактор. В багатьох дослідженнях західних аналітиків сьогодні розглядається питання про структурування глобаль-

ної громадської спільноти. Формування глобальної громадянської спільноти навіть розглядається як реальний шлях подолання кризи людства. Так Й. Масуда пише, що нове планетарне суспільство, здатне подолати всесвітню кризу, буде «...поліцентрованим і складним суспільством, яке ґрунтуватиметься на найрізноманітніших глобальних вільних громадських інформаційних мережах, котрі пересякатимуть усі національні кордони, суспільством, подібним до живого організму з системою прямого зв'язку, здатного швидко й динамічно відповідати на зміни в навколишньому середовищі» [7, 357]. Яку роль у цій глобальній громадянській спільноті буде відігравати Україна, значною мірою залежатиме і від успішності та ефективності її власного громадянського суспільства.

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму – К., 2001. 2. Воропаєва Т. Українські націєтворчі процеси крізь призму сучасних націєтворчих концепцій: комплексний підхід // Календар-щорічник «Українознавство – 2005». – К., 2004. 3. Грабовська І. Філософія українського буття // Календар-щорічник «Українознавство – 2005». – К., 2004. 4. Гунчак Т. Незабутні три дні в Києві // Сучасність. – Мюнхен, грудень, 1989. – Ч. 12 [344]. 5. Еліот Т. С. Три значення слова культура // І: Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 1996. – № 7. 6. Лойко Л. І. Етнополітична суб'єктивність громадських організацій етнічних меншин України // Автореферат дис. ... докт. політ. н. – К., 2006. 7. Масуда Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К., 1996. – С. 335–361. 8. Оровецкий К. 99.6 відсотків // <http://pravda.com.ua/news/2001/11/11/15844.htm>. 9. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина: Монографія. – К., 2007.

Ігор Лосєв

XXI ст.: новітня бездержавність українців

Автор статті аналізує проблему невиконання Україною основних націєзахисних функцій, які є обов'язковими для будь-якого суверенного державного утворення (незабезпечення державою національно-культурних прав титульної нації, відсутність захисту власного культурно-інформаційного простору, обмеження вживання української мови в цілих регіонах тощо), що дедалі більше провокує відчуження держави від нації, а нації – від держави.

Author of the article examines the problem of failure by Ukraine nation-protection basic functions that are required for any sovereign state education (failure to state national and cultural rights of the titular nation, the lack of protection of their own cultural and information space limitations use the Ukrainian language in entire regions, etc.) that increasingly provokes alienation from the nation state and the nation – from the state.

Як засвідчує історія, будь-яка держава, навіть багатонаціональна, імперська, завжди лобіює інтереси певної етнічної групи, етносу, нації тощо. Власне кажучи, важко визначити, інтереси якого народу з його мовою, культурою і традиціями лобіює сучасна держава Україна. Протягом 18 років її існування конституційні норми щодо державності української мови не запрацювали, а в багатьох регіонах країни відверто ігноруються. Культурний та інформаційний простори України окуповані виданнями, телерадіоканалами та шоу-бізнесом іноземних держав. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 67 % громадян України визнали своєю рідною мовою українську, але вся система засобів масової інформації, культурних і розважальних установ, книговидавництва збудовані так, ніби 67 % і більше населення України становлять російськомовні. У деяких регіонах абсолютно безперешкодно функціонують структури, що ведуть антиукраїнську пропаганду цілком расистського штибу. Держава, що називає себе українською, насправді, усунулася від проблем українців як національної спільноти, не вважаючи за потрібне захищати їхні національно-культурні права, що нерідко порушуються за мовною, культурною, конфесійною ознакою тощо. Чимало органів місцевої влади регі-

онів України ухвалюють відверто дискримінаційні рішення, спрямовані на обмеження вживання української мови на певних територіях та в певних структурах, на ліквідацію під різними претекстами україномовних ЗМІ, українських шкіл тощо.

Таким чином, нинішня Україна не виступає державою українців, що становлять абсолютну етнічну більшість її населення, майже 80 %. У цьому сенсі Україну не можна вважати багатонаціональною країною, що передбачає ситуацію, коли титульна нація становить 50 % чи менше всього її населення. Однак права етнічної і мовної більшості України не забезпечуються державою, що є нонсенсом і значною мірою знецінює таку державу, оскільки українцям, дещо перефразовуючи Тараса Шевченка, доводиться жити у «нашій, не своїй державі». Нинішня держава Україна не виконує тих націєзахисних функцій, що є обов'язком будь-якого суверенного державного утворення, і в цьому сенсі є нефункціональною.

Невиконання таких функцій щодо українців дедалі більше провокує відчуження держави від нації, а нації – від держави. Хоча саме для виконання, в першу чергу, названих вище функцій відбуваються національно-визвольні революції та проголошується національна незалежність.